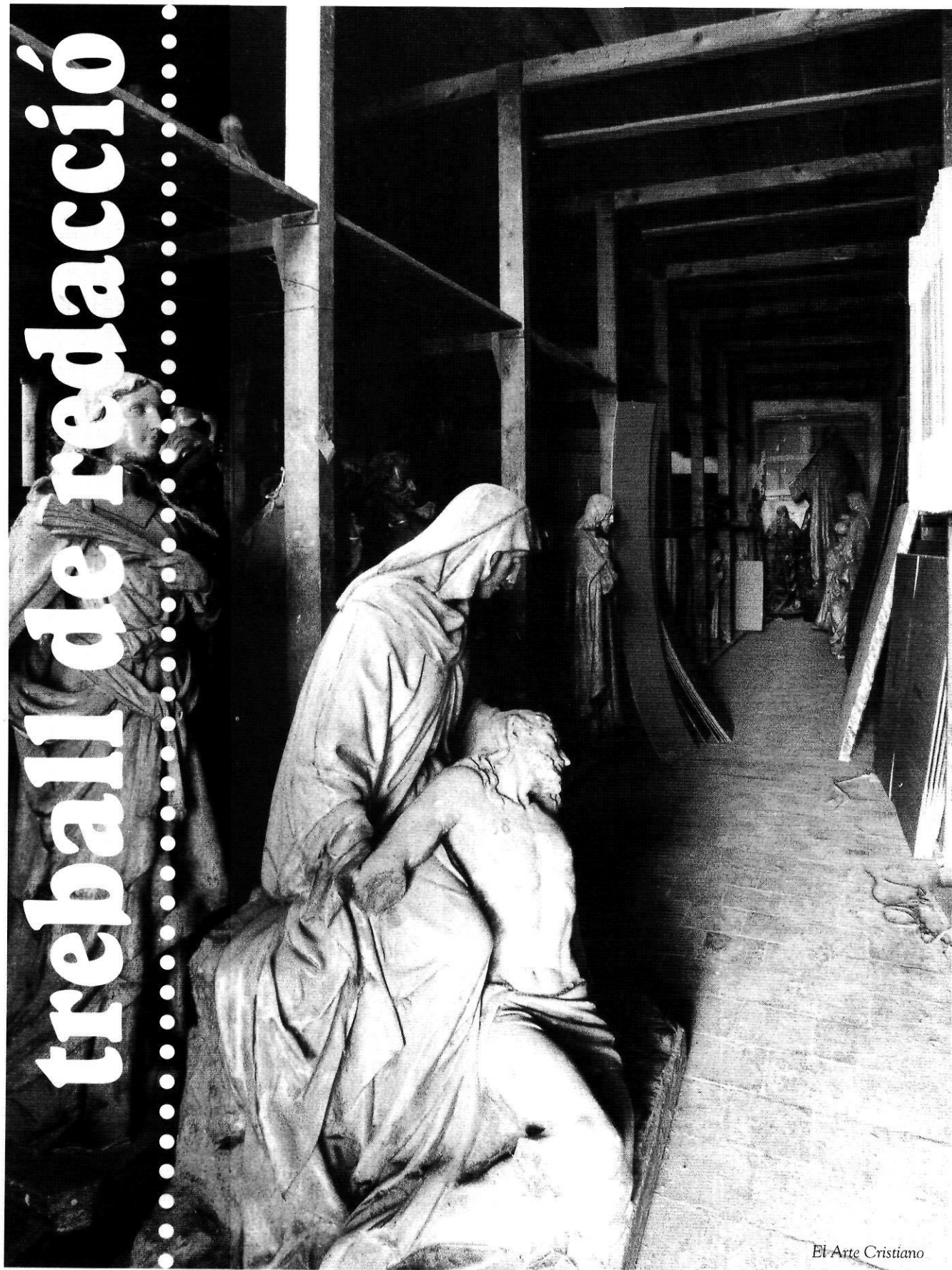


treball de redacció



El Arte Cristiano



El Arte Cristiano.

ls sants patrons d'algunes ermites tristes i remotes a vegades s'expressen sobtadament i originen una breu però intensa revolució pietosa entre els parroquians, un esvalot de resos i ofrenes per la inesperada prova del sofriment de Déu. Les verges ploren, unes llàgrimes lentes que, barrejades amb la pols, els embruten les galtes lleugerament, o també llàgrimes de sang, que són una mostra tan espantosa de dolor, que alguns pelegrins, mig per la fatiga, mig per la impressió, cauen vençuts de genolls a terra en contemplar-ho. A vegades també sagnen les nafres dels sanctos, o les llagues dels sants martiritzats. Per aquestes ferides que rebrollen, infectades de nou per una oportuna aliança de casualitats, les figures de cartó pedra obtenen el benefici de la vida, un alè certament misteriós en els seus rostres glacials. No se'ls contrau la boca per la ganyota del plor, ni se'ls enceten els ulls amb l'esforç dels lacrimals; els sants ploren amb una gran elegància, sense perdre les maneres, allargant encara als fidels una mà finíssima, de pianista de saló, com feien els oradors antics abans de parlar. Potser és per culpa d'aquesta calma, que fan tanta llàstima. Són uns fenòmens estranyíssims que fins i

Els sants d'Olot busquen mans

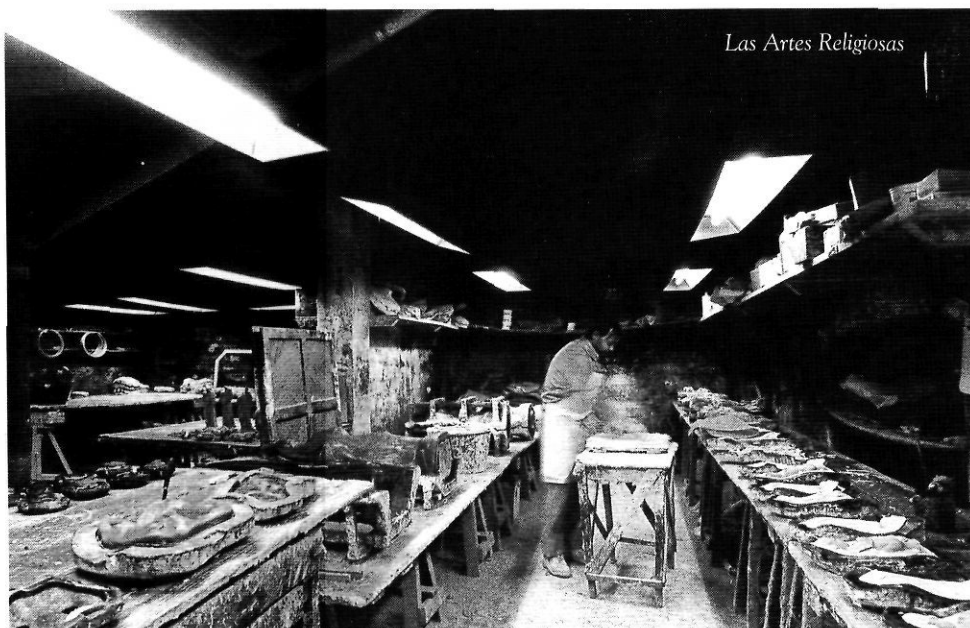
tot en alguna ocasió s'han guanyat un espai d'actualitat als noticiaris, el temps just que tarda a desmentir-se el prodigi informant del degoter que hi havia just sobre la cara del sant, de l'estovament de la pintura que recobria la imatge, o del vándal que va tacar-la amb sang animal per burlar-se de la credulitat de la gent. Però mentrestant la notícia ja ha produït el seu efecte: quan la fe flaqueja, l'atzar pot ser un bon aliat per fer commoure fins els descreguts.

Text
EVA VÁZQUEZ

Fotografies
JORDI S. CARRERA

De totes les figures que es fabriquen al món, només una proporció molt petita arribarà a ser tocada per la gràcia d'aquesta emoció, i de les que es fan als tallers d'Olot, potser cap. N'hi ha prou amb això per fer-se una idea de l'excepcionalitat del fenomen, perquè Olot, precisament, és la gran productora mundial d'imatgeria religiosa. La majoria de les figures que produeixen envelliran impertèrrites en la

Las Artes Religiosas



Una llei inamovible

Amb la crisi iniciada a mitjan dècada dels seixanta, quan el Concili Vaticà II va limitar la presència d'imatges als temples i el fisc va obligar les empreses a pagar impostos directes i a declarar els treballadors, els tallers van decidir-se a produir unes figures més estilitzades, hieràtiques, de gest mínim, amb la pretensió que complaurien el gust de l'època. En realitat, aquesta concessió a la naixent societat de consum era un pretext per reduir tant com fos possible els costos d'elaboració de cada peça, i de tota manera tampoc no va

comportar la renovació expressiva dels sants, els quals van conservar el seu posat dòcil: simplement els empitjoraven. Alguns tallers van provar de modernitzar-se fabricant també figures profanes: uns bebès riallers posats de quatre grapes amb el cul enlaire o asseguts feliçment a l'orinal. «Sí, durant un temps vam fer pallassos», comenta l'administrador d'una empresa. Aquelles imatges van ser un sonor fracàs i, al cap de poc, els tallers van tornar als sants de sempre. Això els dona un argument irrefutable per contradir aquells que els proposen de renovar el gènere. «No pot ser de cap manera. Tu voldries que fossin menys sentimentals, més del gust d'ara, però tampoc no en compraries. Has comprat mai cap sant? És clar que no! La gent que en compra vol la imatge tradicional, reconoscible i vistosa. No es poden intro-

fosc de la capella o als altars domèstics on es destinin, amb el seu somriure beat i les galtes rosades de querubí. Aquest patró de bellesa, consistent a presentar les imatges com a mediadores d'una felicitat angelical, s'ha mantingut invariable durant més de cent anys, des que el 1880 els germans Vayreda i Josep Berga i Boix van fundar el primer taller olotí, El Arte Cristiano, inspirant-se en l'edulcorament dels artesans de Saint-Sulpice, i no sembla que hi hagi intenció de transformar-lo. Potser tampoc no poden fer altra cosa. «Què dirien els nostres clients si els servíssim sants bornis?», observa un expert operari que sembla horroritzat del sol fet d'imaginar-se una figura tan fatalment espatllada.

Els més veterans d'aquesta indústria estan convençuts de la idoneïtat del seu model, perquè les figures que creen no han d'identificar-se amb el món terrenal, que té —a pesar de Déu— els seus coixos i els seus bornis, sinó amb el celestial, i aquest es concreta en una representació immaculada, incorruptible, rodona i insípida com un pa d'àngel. I tot i això tenen prou paciència per escoltar-se amb una indolència paternal els qui els suggereixen d'humanitzar els sants, d'esborrar-los aquella expressió d'imbecilitat amb què hi associem la bondat, abans de fer un moviment de negociació amb el cap i respondre amb èmfasi, encara que molt vagament, que «un sant sempre ha de ser un sant».



El Arte Cristiano

duir noves tendències en l'article que fabriquem: hi ha una iconografia fixada al llarg de la història i l'hem de seguir al peu de la lletra. Si no, com distingiríem un sant d'un altre?»

L'home que informa d'aquesta llei inamovible fa més de quaranta anys que treballa en el negoci. Se li noten en els ulls, aquests anys; en la seva pal·lidesa crònica i en el pas somnolent amb què recorre el laberint d'escalas del taller. Quan rep la trucada per concertar-hi una visita, contesta amb un desànim infinit: «*Què hi penseu trobar, aquí? És un lloc vell i tronat.*» Després, mentre faci de guia per les sales del taller, la veu se li animarà a poc a poc a mesura que mostri la qualitat dels daurats de les verges, la saviesa

il·lustrar aquesta correspondència, comença a recitar els noms, assenyalant una rere l'altra cada capsa, com si amb la simple lectura del número invoqués una memòria secreta que li permetés penetrar en l'interior, i quan l'advertim que no cal que continuï, que ja ens n'hem fet una idea, ell encara segueix numerant i desxifrant, fins i tot una mica més ràpid, més animós, i arriba a fer ben bé l'efecte que a través d'aquell codi que sembla conèixer de forma exclusiva va ordenant tota la seva vida. Es diu Ezequiel, té nom de profeta, i fa trenta anys que treballa en la indústria dels sants. Ara és a punt de jubilar-se. Quan acaba de repassar totes les capsas, esbufega teatralment i desprésriu.



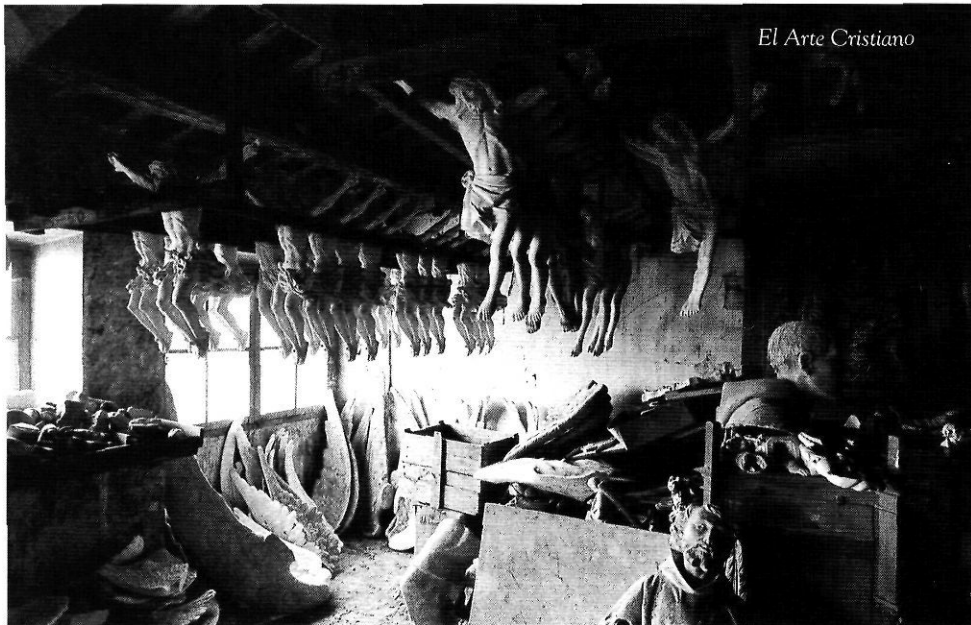
amb què encaixen els motlles, la filigrana d'algunes sanefes que fan que la pintura prengui la transparència d'un vel; fins i tot es tornarà una mica sorneguer quan comprovem que confonem els atributs dels sants, que no distingim un sant Francesc d'un sant Martí de Porres, per exemple, o una Carme d'una Mercè. Ell, en canvi, se'ls coneix tots, i es complau revelant-nos-en els noms un per un mentre els assenjala didàcticament amb el dit. L'experiència l'enobleix. És un tret distintiu de tots els operaris que, malgrat totes les dificultats, no se'ls hagi apagat l'estima per l'ofici.

De fet, en un altre taller, l'enterramorts –nom amb què es coneix en l'argot del gremi l'encarregat d'embalar els sants– també sentirà la necessitat d'exhibir la seva eficiència interpretant els números escrits en les capsas on es guarden les peces que s'han hagut d'emmotllar a part perquè no es trenquin: un braç, una ala, una corona, una espasa. Cada xifra correspon a un sant determinat, i en té prou amb aquesta dada per saber de quin es tracta i quina mida fa. Per

En silenci i amb mà fidel

Als tallers de sants d'Olot hi treballa una gent extraordinària. En pocs altres llocs es troben uns operaris tan disposats i generosos amb el foraster, un fervor semblant a l'hora d'explicar, fins al detall més insignificant, els avatars de cada procediment. Encara que alguns donen feina a més de trenta treballadors, semblen empreses familiars, i potser és pel seu ambient, càlid, reposat. Hi ha la voluntat que pertot es respiri una antiguitat ruïnosa, en el rètol descolorit i gris de l'entrada, en les teranyines espesses que es retorcen als angles de les finestres, en la brutícia centenària incrustada a la fusta de les taules i les portes. Per fer sants sembla que s'hagi de conservar aquest microclima intemporal, aquesta vellesa mística. Els obrers duen unes bates polsoses, com enfarinades, i en el moviment incessant del seu treball les galtes prenen un rubor semblant al dels sants i les verges que pinten.

Però sobretot és pel silenci, que aquests llocs es tornen familiars. Només se senten la remor de les converses; el cruixit d'un motlle en ser després; el fregadís del paper de vidre sobre les impureses del sant que en surt; el zumzeig de les estufes, que proporcionen una escalfor de conte a la vora del foc, i la veu del locutor d'una emissora de ràdio que s'escampa, amical i engrescadora, per tot el taller des d'un vell transistor. Cap màquina, cap so mecànic que pertorbi la humanitat de l'atmosfera. Els sants tradicionals es fan amb les mans i amb les eines que encara abasten: el pinzell, l'espàtula, la canya, el cisell. És una pena que totes les indústries amenaçades siguin aquelles en què els dits tenen més temperament. Això ho havia observat ja fa molt de temps un conspicu analista de les formes. Acostumat a mirar-se la mà mentre escrivia, l'historiador Henri Focillon va decidir dedicar-li un petit panegíric, com si complís «un deure d'amistat». A l'*Elogi de la mà*, Focillon s'admira de la sàvia relació d'aquest membre amb tot allò que té pes i de l'existència entre nosaltres, en l'era mecànica, dels artistes i artesans, «supervivents empedreïts de les edats de la mà». Cada cop que un d'ells se'n serveix, per serrar la fusta, trempar el metall, picar la pedra o moldejar el fang, «s'emprèn de nou el descobriment del foc, de la destal, de la roda, del torn». La mà demiùrga, companya incansable, intèrpret sol·lícita de l'ull i de la ment, persisteix als tallers de sants tradicionals, però ha estat mutilada en alguns altres que l'han substituïda per la pistola de pintar.

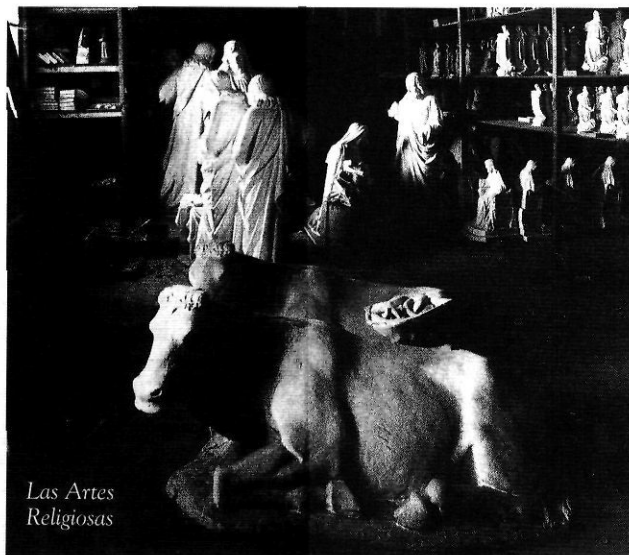


La crisi dels aprenents

De l'exercici manual prové precisament el prestigi universal dels sants d'Olot, i també la seva desgràcia. Cada cop que es retira un operari, es perd un lloc de treball: no hi troben substituïts. Les noves generacions s'han familiaritzat amb la maquinària, i desconeixen l'esforç de la mà. Amb un pinzell als dits se sentirien deseparats. En un dels tallers, una noia que fa vint anys que retoca i poleix les rebaves dels sants acabats de sortir de la xarpa comenta que fa poc ha après també a pintar-los. No és que s'hagi cansat del que feia fins ara: «Anem quedant poquets i, ara, quan puc, vaig a ajudar els pintors. Hem d'aprendre una mica de tot per cobrir les baixes.» Un company que l'escoltava hi afegeix, guardant un moment a la falda el nen Jesús a qui estava aclarint els cabells i alçant el pinzell amb un aire bíblic: «Aquesta indústria no es perdrà per falta de feina, sinó de mans!»

En un altre temps, els operaris pagaven del seu propi sou els seus aprenents. Primer els enviaven a buscar el càntir, o el tabac, o els feien netejar les eines. De mica en mica, a còpia d'anys, aquests nois aprenien l'ofici i esdevien el relleu natural dels operaris que es jubilaven. Això, ara, és inimaginable. D'entrada, es transgredirien un parell o tres de normes sindicals. Per aquests artesans sembla que les revolucions obreres han estat més nocives per al negoci que no pas la laïcització dels estats. Es lamenten dels elevats costos socials que representa formar aprenents al taller, i això encara seria mitjanament suportable si, després dels vuit o dotze mesos que es recomanen per a una bona formació en aquest ofici, els nous operaris es quedessin als tallers, però el cas és que la majoria, un cop han assimilat la tècnica, s'adonen que no els interessa i marxen.

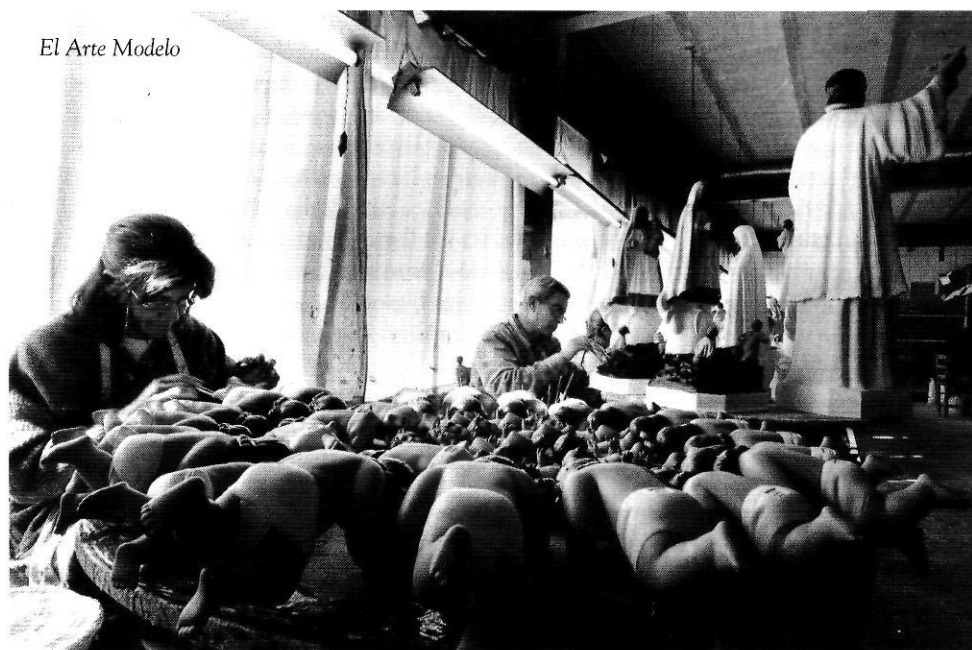
És per evitar aquesta despesa innecessària, principalment, que l'Associació de Fabricants d'Imatgeria Religiosa d'Olot, que engloba la quinzena de tallers de sants que encara hi ha en actiu, va proposar la creació d'uns cursos sub-



Las Artes Religiosas

vencionats per promoure el coneixement de l'ofici i assegurar-se el relleu de la mà d'obra qualificada. En aquesta iniciativa, s'hi ha implicat directament l'Escola de Belles Arts d'Olot, on s'imparteixen les classes, i el Consell Comarcal de la Garrotxa, amb el suport del Departament de Treball de la Generalitat. El primer curs es va estrenar l'any passat amb quaranta alumnes inscrits, tot un èxit, segons els promotors, tot i que, sabent que molts d'ells provenen de l'atur, es pot sospitar que no pas totes les adhesions han estat voluntàries. L'única condició per matricular-s'hi era que els aspirants tinguessin més de 25 anys. «Ja ho hem provat amb gent més jove, i no funciona», explica Josep Oliveras, president de l'Associació de Fabricants i gerent d'El Arte Cristiano. «És una feina que demana molta dedicació, i un aprenentatge llarg, i els joves se'n cansen de seguida. A més, prefereixen buscar feines on els paguin una mica millor.» Tot i això, el mateix Oliveras opina que cal acabar de perfilar l'estructura dels cursos: «Dura 550 hores i, d'aquestes, només 125 són de pràctiques als mateixos tallers; la resta són classes teòriques. Hauríem de buscar una proporció més equilibrada.»

El Arte Modelo



Joan Soler, responsable de Las Artes Religiosas, el tercer taller més antic d'Olot —va ser fundat el 1902—, no s'ha afegit a la iniciativa de l'Associació precisament per l'excés de teoria. «Aquesta indústria es basa en l'especialització, de manera que no servirà de gaire res que un aprenent dediqui tres mesos a conèixer tot el procés de la seriació si quan arribi al taller la realitat és que haurà de concentrar-se en una sola cosa. Valdria més que es potenciessin les habilitats innates de cadascú. Si es detecta algú amb talent per a la pintura, el millor és orientar-lo de bon principi cap a aquesta qualitat, en lloc de fer-li aprendre també a emmotllar o polir, que després no li servirán per a res.» D'altra banda, Soler desconfia que en el temps que dura el curs es pugui aprendre bé l'ofici. Mentre parla, m'encanto observant un sant que té exposat en una peanya,

al vestíbul del taller. Les sanefes de la túnica són delicadíssimes, tenen el moviment de l'aigua. «Aquest sant no té preu», murmura, i li frega el braç amb la mà, com si en volgués treure la pols, però tan lentament, que més aviat sembla una manyaga fraternal. «El van fer dos operaris que ja són morts», diu encara tocant-lo, i, després d'un silenci, afegeix, apartant-ne la mà bruscament: «Encara que potser algun dia me l'hauré de vendre per una capsa d'aspirines.»

De la fe a la superstició

Aquest negoci és contradictori: tant pot semblar que els tallers sobreviuen de manera inexplicable com que simplement és una indústria maltractada però prometedora. El cas és que no els falta demanda, sobretot als països sud-americans i a les comunitats hispanes dels Estats Units, on exporten el quaranta per cent del que produeixen. Per satisfer aquesta clientela, han hagut de recrear els sants específics de cada territori, com la Virgen de la Caridad del Cobre per a Cuba o la santa Bàrbara per a Miami. En general, les figures destinades al mercat d'ultramar són abarrocades fins al deliri, coloristes, recargolades, sentimentals i d'un gust execrable. Sovint, aquests sants són requerits per a finalitats més supersticioses que devotes. Per a aquest tipus de clients, el sant és una mena d'amulet que se sacrifica sense contemplacions si no concedeix el desig sol·licitat. Primer de tot, els torturen: demanen al taller que els serveixi una santa Carme, per exemple, però amb l'infant extraïble, perquè fins que no els concedeixi el que li demanen no li posaran el nen a coll. Sant Martí de Porres —Fray Escoba per als íntims— pateix un xantatge semblant: li ama-

guen l'escombra. De tota manera, si tarden gaire a satisfer les peticions de l'amo, sant, nen i escombra se'n van al carrer. Es veu que aquesta expulsió és definitiva i radical: abans de llençar-les, esbocinen les figures amb fúria. I els tallers, la mar de contents.

El mercat estranger, però, té també els seus inconvenients. Alguns països sud-americans, molt assenyadament, prohibeixen la importació de sants per impedir que la gent es gastí els diners a venerar-los més que no pas a proporcionar-se aliment, de manera que en alguna ocasió s'hi han hagut de fer arribar de forma clandestina. Els embalatges també són un problema. Els tallers acostumaven a protegir els sants amb palla per al transport, però a algunes duanes els impedié el pas pel risc que portessin microbis. Ara els

han de cobrir amb bombolles de plàstic, *porexpan* o encenalls. I encara hi ha l'entrebanc de les corones d'espines: quan les detecta la policia nord-americana, són confiscades com a armes punxants, i els santeristos, aleshores, sagnen a casa d'algun bon ciutadà sense causa aparent.

A l'Estat espanyol atenen principalment les comandes dels establiments especialitzats en material litúrgic i de les congregacions religioses, però també subministren sants als particulars. El Arte Cristiano va elaborar no fa gaire un Sagrat Cor de mida natural per decorar el jardí d'un client. El van fer de pòrtland perquè resistís els assots del vent i la pluja. Una mica excèntric. «No, per què? –protesta Josep Oliveras amb un arronsament d'espatlles–. Si el carrer és ple d'escultures horroroses i als jardins estem farts de veure-hi aquells barrufets ridículs, per què no podem posar-hi un sant?»

Els sants a la sala d'espera

Per afrontar qualsevol petició, els tallers han de disposar d'un ampli assortiment de figures, de totes les mides i models, a partir de les quals s'emmotllaran els sants que sol·liciti el client. Aquestes peces originals, algunes realitzades per escultors catalans de prestigi, són el veritable tresor dels tallers, l'embrió de tot el santoral, però no pas tots han sabut valorar-ne la importància. La majoria d'ells encarregaven a un artista un model amb fang del sant que necessitaven i, un cop n'obtenien el motlle, tornaven la figura original a la pastera. En canvi, El Arte Cristiano ha conservat més de nou-cents models, entre ells, els que els pioners van encarregar a Miquel Blay, Josep Clarà, Josep Llimona o Joaquim Claret, tot i que per servir el negoci dels sants perdien la seva identitat, esdevenien operaris tan anònims com l'emmotllador o el sanefista. A la sala de models d'El Arte Cristiano hi ha més de nou-cents peces originals, i entrar-hi impressiona. A dins hi ha una llum malaltissa, esforçada, que projecta unes ombres decandides de les escultures –apilonades a terra, arreglerades als prestatges, suspeses del sostre– i en subratlla la seva naturalesa ultraterrenal. S'hi ha de caminar pel mig, no hi ha manera d'evitar-les, avançant amb precaució per un terra de fusta vella que xerrica llastimosament. Els sants són coberts amb una pàtina de goma laca per preservar-los de la corrupció i, amb el temps, aquest vernís rogenic pren un to de fusta carnosà. Deu ser espantós quedar algun dia tancat, a les fosques, en companyia d'aquests sants monumentals que branden una espasa al buit, s'assenyalen acusadorament les ferides o sostenen criatures de mirada enigmàtica; enmig dels soldats romans, de les verges de gest suplicant o pietós, dels santeristos tor-

turats, amb els braços dolorosament estesos, esperant la creu, però sense la creu. Els somriures de tots ells, de nit, deuen tornar-se sinistres i una mica diabòlics. Si prosperen les negociacions amb l'Ajuntament d'Olot, aquest serà l'espai estel·lar del futur museu dels sants, que s'emplaçaria al magnífic edifici d'El Arte Cristiano, a la carretera de Santa Pau. El projecte museístic preveu que sigui també la seu del museu del pessebre, de l'Associació de Fabricants d'Imatgeria Religiosa i dels cursos de formació de nous aprendents que ara s'imparteixen a l'Escola de Belles Arts.

No gaire lluny d'aquest taller, al carrer de Sant Ferriol, hi ha Las Artes Religiosas. Aquí van salvar poquíssims models. Joan Soler recorda encara com, amb l'impuls iconoclasta promogut pel Concili Vaticà II, els sacerdots buidaven de sants les esglésies i els retornaven, amb un gest d'angúnia, als tallers on els havien comprat. Van haver de destruir moltes escultures. Però en aquest taller tenen també una sala específica per guardar-hi les còpies que en van treure. S'hi arriba després d'enfilar un seguit d'escalas laberíntiques i vertiginosament dretes i, quan som a punt d'entrar-hi, Soler es gira amb astúcia i anuncia: «Ara veureu el cel.» Ho diu pel bosc de sants i àngels que ens hi espera, però és veritat: el cel s'hi veu. És una sala amplíssima, sota el mateix sostre de l'edifici, amb interminables files de prestatges on també s'amunteguen els sants, cada un amb la capsà dels seus atributs amputats al costat. Per estalviar espai, es fan equilibris amb les figures més grosses: un Crist jacent de mida extra s'ha estintolat de cap per avall en una de les lleixes superiors, amb els braços enganxats als flancs, com si fes força contra aquesta incòmoda posició. I és mirant aquest Crist que es descobreix el cel: per entre les bigues de fusta del sostre penetren uns feixos de llum miraculosa que de tant en tant són interromputs pel vol d'un ocell. Quan plou, l'aigua s'escola per les esquerdes i els esvorancs i degota musicalment damunt dels sants, també sobre les costelles d'aquest Crist mort, lliscant-hi com per un tobogan. Encara que aquest cel sigui més real



que figurat, la presentació al·legòrica que n'havia fet Soler no perd la seva força de suggestió, perquè és en arribar a aquesta sala glaçada que es recorden les estufes que cremaven a la planta baixa, i les galledes plenes de gelatina que s'hi escalfaven al damunt, i es comprèn que s'hagi hagut d'emprendre aquella ascensió per les escales tortuoses abans d'entrar al cel.

Les criatures larvals

Les escultures de la sala de models només surten del seu estat letàrgic quan se n'ha d'emmotllar una rèplica. A tots els tallers el procediment és idèntic. Les figures originals es recobreixen de guix fins que es forma una carcassa irregular que es falca amb fustes i ferros perquè la imatge quedi ben premsada. Un cop s'ha assecat el guix, ja tenen el motlle del sant. L'armadura o xarpa, com es coneix en el gremi, s'omplirà després de gelatina i cola de conill perquè prengui cos la matriu de la nova figura. Aquesta substància, que s'aboca roent al motlle i es deixa reposar, després una olor intensíssima. A El Arte Modelo, un dels tallers més nous, tot i que data de 1959, utilitzen també el làtex i la silicona, i han substituït la penetrant cola de conill per un derivat químic. Ezequiel, l'emballador, un home de gran amabilitat que està obsedit des de fa anys a descobrir els orígens del seu patrónim, treu d'una saca un grapat d'aquest producte, una mena de pinso sorrenc que, en fregar-lo amb els dits, es torna espès i enganxós. El couen en un cossi i, a còpia de remenar-lo, pren una aparença viscosa, com de caramel líquid. Aquests motlles de goma són els que es farciran de guix o de la preuada pasta de fusta —una barreja de guix, cola i xarpellera que en altre temps proporcionava indulgències— per obtenir el sant.

També a El Arte Modelo assistim al part d'un sanctí. Un operari prem amb cautela les junctures de la xarpa fins que es baden una mica; quan l'ha desencaixat de tots costats, l'obre i, en desprendre's, la carcassa cruix com una clova gegantina d'insecte. A dins apareix, blanquíssim i humit, un Crist deseparat com un nadó que l'operari fregarà amorosament amb un drap abans d'enviar-lo a la sala de retoc. Les habitacions on es disposen les carcasses mentre a dins es gesta el sant són especialment corprenedores. A El Arte Cristiano és una sala subterrània amb unes finestres situades arran de la vorera per les quals s'entreveuen, com si fossin ombres d'una altra vida, les cames de la gent que passa. Els sants, amortallats en les seves carcasses de guix, semblen infants momificats. És una sala que es travessa amb una greu circumspècció, silenciosament. Allà dins, en la calma nocturna, deu germinar una larva.



El Arte Modelo

Però aquest és només l'inici d'un laboriós procés que no culmina fins que el sant arriba a les mans dels sanefistes i dauradors. Tan bon punt surten de la xarpa, les figures són traslladades a la sala de retocs per polir les impureses amb què surten del motlle. S'allisen les rebaves, es tapen les bombolles amb massilla i se'ls enganxen les parts delicades del cos que s'han hagut d'emmotllar per separat: els sants neixen sempre desmembrats i cecs. A El Arte Modelo hi ha una sala específica per guardar-hi aquests exvots: manetes de nen Jesús, cames de sant Llätzer, i tots els seus atributs: calzes, torres, espases, corones, ales. Per col·locar-los els ulls els han d'obrir el cap. Amb la fredor d'un forense, hi fan un tall transversal, des del front a la nuca, i fan encaixar els ulls de vidre en les seves òrbites cegues. Aquella mirada, tan de sobte, espanta una mica; és com si es despertés un cadàver.

De tota manera, allò que dona personalitat a un sant no són els ulls, sinó el vestit, la qualitat de la pintura. A tots els acolorixen les galtes per superar la lividesa mortuòria amb què surten del motlle, però només uns quants privilegiats seran coberts d'or i es convertiran en sants de primera classe. A Las Artes Religiosas hi dibuixen les sanefes amb un preciosisme extraordinari, fent brillar el pa d'or gratant la pintura amb una canya. Són sants bells com peces de porcellana i, no obstant això, retinc molt més viva la visió d'unes figuretes de pessebre minúscules, fetes per Josep Traité, descobertes quasi a l'atzar en un racó de la sala de pintura d'El Arte Cristiano, mentre s'assecaven; unes figures que semblaven agitades per un vendaval misteriós que els alçava les faldilles i els arremolinava els cabells. No tenien or, ni riques bandes de sanefes i, en canvi, potser són les úniques que algun dia, encara que sigui per la casualitat d'un degoter, mereixin que els pelegrins s'hi agenollin per veure-les plorar.

Eva Vázquez